

لزوم ایجاد شبکه‌های اجتماعی بومی متناسب با فرهنگ اسلامی – ایرانی

سید رضا صفایی^۱، وحید فتوح‌آبادی^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۲/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۴/۲۰

چکیده

هرچند شبکه‌های اجتماعی، انسان عصر اطلاعات را توانمند کرده ولی تهدیدات و فرصت‌هایی که در حوزه فرهنگ و روابط اجتماعی ایجاد می‌کنند، باید به‌صورت دقیق مورد بررسی قرار گیرد. در پژوهش حاضر ضمن بررسی تأثیرات مثبت و منفی این شبکه‌ها، انواع تهدیداتی که از سوی این شبکه‌ها بر فرهنگ جامعه و همچنین شیوه زندگی اسلامی-ایرانی مردم کشور ایران وارد می‌گردد، مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته شد. روش تحقیق به صورت پیمایشی بوده که نمونه‌گیری با استفاده از روش تصادفی و سیستماتیک با حجم نمونه ۱۸۰ نفر از دانش‌آموختگان دانشگاه‌های تهران است. لازم به ذکر است که این پرسشنامه‌ها حاصل بازخورد خبرگان حوزه فضای مجازی و همچنین آشنا به مسائل حوزه فرهنگ بوده است. داده‌های حاصل از پرسشنامه توسط نرم‌افزار SPSS مورد بررسی قرار گرفت. بعد از آن برای تحلیل معادلات ساختاری و تعریف مدل، از نرم‌افزار AMOS استفاده شد. پس از تحلیل داده‌های به‌دست‌آمده به این نتیجه رسیدیم که فاصله گرفتن از درون‌مایه فرهنگی و مذهبی غالب در کشور ما از دلایل اصلی لزوم ایجاد یک شبکه اجتماعی بومی است. همچنین در ادامه لزوم ایجاد شبکه‌های اجتماعی بومی مورد تحلیل قرار گرفت و در آخر برای موفقیت این شبکه‌های ایجاد شده در زمینه جذب کاربران مستعد داخلی و همچنین رقابت با شبکه‌های اجتماعی غیر بومی، راهکارهایی پیشنهاد گردید.

واژگان کلیدی: بومی، شبکه‌های اجتماعی، فرهنگ.

^۱ کارشناسی ارشد مهندسی فناوری اطلاعات گرایش تجارت الکترونیک و نویسنده مسئول.

صندوق الکترونیکی: Seyed_reza_safae91@yahoo.com

^۲ دکتری مخابرات

۱. بیان مسئله

با ورود به عصر اطلاعات و جامعه شبکه‌ای، ما در بیشتر حوزه‌ها شاهد تحولات تکنولوژیکی گوناگون هستیم. اینترنت به مثابه «رسانه جدید» و یکی از مهم‌ترین دستاوردهای انقلاب ارتباطات، از محدودیت‌های الگوهای چاپ و پخش در ارتباطات فراتر رفته است. از جمله پدیده‌های جدید که بر اثر ادغام فناوری‌های مختلف ارتباطی در سال‌های اخیر شکل گرفته، شبکه‌های اجتماعی مجازی است (کیا، ۱۳۹۱). می‌توان گفت فرهنگ افراد جامعه تحت تأثیر فرهنگ‌های بیگانه دستخوش تغییر می‌شود و چون فرهنگ هر جامعه نقشی بی‌بدیل در حرکت افراد آن جامعه به سمت رشد و کمال دارد، شایسته است که رابطه آن را با رسانه‌های اجتماعی یا همان شبکه‌های اجتماعی مورد توجه قرار داد (Bertot, et al, 2012). متأسفانه شبکه‌های اجتماعی در ایران با ورود فرهنگ استفاده از آن همراه نشد و به دلیل هماهنگی این شبکه‌ها با فرهنگ کشورهای غربی، استفاده از آن‌ها در کشورمان که فرهنگی اسلامی - ایرانی دارد تطابق نداشت و همین عدم تطابق باعث آسیب‌های فراوانی چه از جهت فرهنگی و چه از نظر امنیتی در کشورمان گردید. این پدیده به قدری مهم است که مقام معظم رهبری می‌فرمایند من اگر امروز رهبر نبودم رئیس فضای مجازی کشور می‌شدم. پژوهش‌های متعددی در رابطه با آسیب‌های فرهنگی شبکه‌های اجتماعی غیربومی انجام شده است اما این پژوهش‌ها هیچ‌گاه ایجاد یک شبکه اجتماعی بومی متناسب با فرهنگ اسلامی - ایرانی را راه‌حل مقابله با این آسیب‌های فرهنگی عنوان نکردند. همین موارد ذکر شده باعث گردید تا ترغیب شوم مقاله‌ای با عنوان گفته‌شده جهت بازگویی کامل آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی بر خانواده تهیه کنم و در آن لزوم ایجاد یک شبکه اجتماعی بومی متناسب با فرهنگ اسلامی - ایرانی را برای مواجهه با آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی شبکه‌های اجتماعی غیربومی را به اثبات برسانم.

سؤالات مهمی که در این مقاله سعی شده است به آن پاسخ داده شود عبارتند از:

نظر خبرگان در رابطه با استفاده از شبکه‌های اجتماعی غیربومی و تهدیدات آن چیست؟ و برای به حداقل رساندن این تهدیدات چه راهکارهایی می‌توان پیشنهاد داد؟ چرا خلاء

شبکه‌های اجتماعی بومی متناسب با فرهنگ اسلامی - ایرانی احساس می‌شود؟ و چه فعالیت‌هایی را جهت ایجاد این شبکه‌های اجتماعی بومی می‌توان انجام داد؟

۲. ادبیات نظری

شبکه‌های اجتماعی، نسل نوینی از وبسایت‌ها می‌باشند که مورد توجه کاربران جهانی عرصه فضای مجازی قرار گرفته است. از سوی دیگر فرهنگ مجموعه‌ای از دانش‌ها، باورها، قوانین، اخلاقیات، عادات و هرچه که فرد به‌عنوان عضوی از جامعه خویش فرامی‌گیرد بی‌شک متأثر از فضای مجازی و به‌خصوص شبکه‌های اجتماعی مجازی خواهد بود (بشارتی ۱۳۹۰). رسانه‌های اجتماعی جدید با ویژگی‌های خاص خود در واقع اوج انقلاب اینترنتی و قدرت اول دنیای اینترنت امروز هستند و اغلب کاربران، روزانه از گونه‌های مختلف آن‌ها اعم از شبکه‌های اجتماعی و وبلاگ‌ها و غیره استفاده می‌کنند. این گونه شبکه‌ها در واقع شیوه جدیدی از برقراری ارتباط و اشتراک اطلاعات را در اینترنت امکان‌پذیر کرده‌اند. صدها میلیون نفر از کاربران اینترنت عضو ده‌ها شبکه اجتماعی مختلف هستند و بخشی از فعالیت آن‌ها در روزانه‌شان در این شبکه‌ها می‌گذرد. (Safranek, 2012) این میزان محبوبیت به سبب ویژگی‌ها و کارکردهای متنوعی است که شبکه‌های مجازی اجتماعی بدون مرز و محدودیت آن‌ها را در اختیار کاربران خود قرار می‌دهند. در واقع، شبکه‌های اجتماعی مجازی نسل جدیدی از وبسایت‌های اینترنتی می‌باشند. در این وبسایت‌ها کاربران اینترنتی حول محور مشترکی به‌صورت مجازی باهم جمع می‌شوند و جماعت‌های برخط را تشکیل می‌دهند. شبکه‌های اجتماعی متناسب با نوع موضوع فعالیتشان امکانات دیگری از قبیل خبرخوان‌های اینترنتی، بازی‌های برخط، قابلیت آپلود کردن ویدئوها و پرونده‌های رایانه‌ای و برقراری ارتباط با سایر رسانه‌های شخصی را نیز در گزینه‌هایشان دارند (قاسم‌زاده ۱۳۹۰). یافته‌های پژوهش عدلی پور (۱۳۹۱) در رساله کارشناسی ارشد (که به بررسی تأثیرات و پیامدهای شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت اجتماعی جوانان پرداخته) خود حاکی از آن است که شبکه‌های اجتماعی مجازی به‌عنوان یک پدیده نوظهور هم دارای آثار مثبت و هم آثار منفی می‌باشند. آثار منفی آن شامل: تکه‌پاره گشتن سریع جوامع، دگرگونی مفاهیم مکان، زمان، فضا و منابع فرهنگی، به

چالش کشیده شدن هویت‌های اصیل و سنتی، رواج هویت‌های سیال و ناپایدار، گمنامی و ناشناس ماندن و سرقت هویت است. علی‌رغم این نکات منفی که این پدیده به همراه دارد نمی‌توان از آثار مثبت آن نیز غافل ماند. افزایش منابع هویتی و آزادی عمل افراد برای کسب منابع موردنیاز، رهایی و آزادی افراد از چنگال عوامل و متولیان فرا فردی هویت‌سازی، فراهم آمدن واقعیت به گونه‌ای مجازی و غیره از آثار مثبت این پدیده هستند که اگر از آن‌ها استفاده درستی به عمل آید، باعث رشد و پویایی هویت اجتماعی در میان افراد جامعه خواهد گشت. وی همچنین در پژوهش خود هم‌راستا با تحقیقات محمد ترابی (۱۳۹۰)، مهدی‌زاده و عنبرین (۱۳۸۸) و احمد پور و قادرزاده (۱۳۸۹)، نشان می‌دهد که شبکه‌های اجتماعی عاملی تأثیرگذار بر هویت اجتماعی جوانان هستند و با افزایش مدت‌زمان عضویت، میزان استفاده، میزان مشارکت و فعالیت و واقعی تلقی کردن محتوای مطالب ارائه‌شده در این شبکه‌ها، هویت ملی و دینی کاربران تضعیف می‌شود. سایر پژوهش‌های انجام‌شده توسط محققان دیگر به‌ویژه تحقیق ساروخانی (۱۳۹۱)، نشان‌دهنده آن است که با گسترش روزافزون رسانه‌های نوین همچون شبکه‌های اجتماعی مجازی، به‌ویژه در جوامع در حال گذار، روند نوسازی به تضعیف پیوندهای سنتی می‌انجامد. این رسانه‌ها می‌توانند در نگرش‌ها و رفتار شهروندان تأثیر گذارنده و انقلاب خاموش، بر این نظر است که ورود سریع ارزش‌ها و ایده‌های جدید از طریق تکنولوژی‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی می‌تواند گسست‌های جدی در مبانی هویتی جامعه ایجاد کند.

برخی از اندیشمندان اسلامی معاصر، فرهنگ را به معنایی عام به‌کاربرده‌اند که شامل علوم عقلی (مانند ریاضیات و منطق)، علوم تجربی و علوم نقلی (مانند صرف و نحو و تاریخ) می‌گردد. ارکان آن عبارت است از: فلسفه، عرفان، دین، هنر، ادبیات، کلام (عقاید)، اخلاق، فقه، نظام‌های ارزشی حقوقی، اخلاقی و دینی، زیباشناختی، عرف و عادات و آداب و رسوم. در یک تعریف کلی از فرهنگ دینی می‌توان گفت: «فرهنگ دینی عبارت است از عقاید، باورها، الگوها، روش و شیوه‌های عمل جامعه‌ای که به یکی از شریعت‌های الهی ایمان دارد و در اعتقادات و اعمال از پیامبر خدا پیروی و اطاعت می‌کند». بر این اساس فرهنگ اسلامی

عبارت است از: «مجموعه عقاید، باورها، ارزش‌ها، آداب و رسوم، الگوها، روش و شیوه‌های عمل متخذ از قرآن کریم و سنت معصومین (ع)». حال فرهنگ هر یک از افراد و جوامعی که دین رسمی آنان اسلام است، در صورتی اسلامی قلمداد می‌شود که همواره یاد شده بر کلیه روابط چهارگانه ایشان با خدا، خود، طبیعت و جامعه حاکم باشد. از سوی دیگر هرگاه معنای فرهنگ به دستاوردهای بشر و میراث اجتماعی آن اطلاق شود، فرهنگ اسلامی عبارت از: مجموع آثار مثبت مادی و غیرمادی جوامع اسلامی که افراد آن عقاید، باورها، ارزش‌ها، آداب و رسوم، الگوها و شیوه‌های عمل خود را از قرآن کریم و سنت معصومین (ع) اخذ کرده و در پیروی از آن، هیچ‌گونه کوتاهی عمدی روا ندارند. تلفیق این فرهنگ با فرهنگ کهن ایرانی و به‌روز کردن و مطابقت دادن فرهنگ اسلامی با فرهنگ ایرانی، فرهنگ اسلامی - ایرانی را پدید می‌آورد.

۳. روش تحقیق

روش تحقیق به صورت پیمایشی بوده که نمونه‌گیری با استفاده از روش تصادفی و سیستماتیک با حجم نمونه ۱۸۰ نفر از دانش‌آموختگان دانشگاه‌های تهران است. به دلیل وسعت کار و همچنین حساسیت موجود در بحث تصمیم بر این شد که تعداد مصاحبه‌شوندگان در ۲۰۰-۱۵۰ نفر باشند. دلیل استفاده از این روش تحقیق به اثبات رساندن نیاز به شبکه‌های اجتماعی بومی متناسب با فرهنگ اسلامی - ایرانی می‌باشد این مورد به‌وسیله پرسشنامه، که این پرسشنامه‌ها حاصل بازخورد نظر خبرگان حوزه فضای مجازی، وب ۲ و همچنین آشنا به مسائل حوزه فرهنگی، بوده است. با استفاده از این روش تحقیق و تنظیم پرسشنامه سعی می‌کنیم لزوم ایجاد شبکه‌های اجتماعی بومی متناسب با فرهنگ اسلامی - ایرانی را به اثبات برسانیم. در ابتدا داده‌های حاصل از پرسشنامه توسط نرم‌افزار SPSS بررسی شده است. برای تعیین پایایی یک پرسشنامه یا آزمون با تأکید بر همبستگی درونی می‌توان از ضریب آلفای کرونباخ استفاده کرد. در این روش اجزا یا قسمت‌های پرسشنامه را برای سنجش ضریب پایایی آزمون به کار می‌روند.

جدول شماره (۱) بررسی پایایی درونی بر اساس آلفای کرونباخ

تعداد سؤالات	آلفای کرونباخ
۲۳	۰/۸۱۵

از آنجایی که آلفای کرونباخ باید برای صحت پایایی مقداری بیشتر از ۰,۷ را به خود بگیرد، از جدول شماره ۱ نتیجه می‌شود که سؤالات پرسشنامه ارائه شده پایایی قابل قبولی دارد.

جدول شماره (۲) پایایی درونی هر سازه:

سازه	تعداد سؤالات	آلفای کرونباخ
تهدیدهای شبکه‌های اجتماعی مجازی غیربومی	۷	۰/۸۴۳
تهدیدهای فرهنگی فضای مجازی	۷	۰/۷۶۸
لزوم ایجاد محتوای متناسب با فرهنگ اسلامی-ایرانی	۵	۰/۸۰۴
لزوم ایجاد شبکه‌های اجتماعی بومی مبتنی بر فرهنگ اسلامی-ایرانی	۴	۰/۸۷۶

با توجه به جدول شماره ۲ می‌توان استنباط کرد که سازه‌های تعریف شده نیز با توجه به سؤالات مربوطه دارای پایایی بسیار خوبی هستند چراکه آلفای کرونباخ برای همه سازه‌ها بیشتر از ۰,۷ می‌باشد. در مورد روایی پرسشنامه نیز باید گفت که انتخاب سازه‌ها و سؤالات دقیقاً متناسب با نظرات و دغدغه‌های خبرگان حوزه مربوطه بوده است. در انتها، از آن پس برای تحلیل معادلات ساختاری و تعریف مدل از نرم‌افزار AMOS استفاده خواهیم کرد و از این طریق لزوم ایجاد شبکه‌های اجتماعی بومی متناسب با فرهنگ اسلامی-ایرانی را خواهیم سنجید. در آخر و در صورتی که لازم شد شبکه‌های اجتماعی بومی ایجاد شود ویژگی‌ها و کارکردهای مورد نیاز این شبکه‌ها به صورت پیشنهادی ارائه خواهد شد.

۴. یافته‌های پژوهش

از تحلیل پرسشنامه‌ای که برای سنجش متغیرهای زیر طراحی کرده بودیم اطلاعات ذیل به دست آمده است:

۴-۱ متغیرهای پرسشنامه

- تهدیدهای شبکه‌های اجتماعی مجازی غیربومی
- تهدیدهای فرهنگی فضای مجازی
- لزوم ایجاد محتوای متناسب با فرهنگ اسلامی-ایرانی
- لزوم ایجاد شبکه‌های اجتماعی بومی مبتنی بر فرهنگ اسلامی-ایرانی

۴-۲ بررسی سؤالات پرسشنامه

از آنجایی که متغیرهای فوق به صورت عادی قابل اندازه‌گیری نیستند برای اندازه‌گیری و تحلیل آن‌ها پرسشنامه‌ای تنظیم نمودیم که هر متغیر را با تعداد مشخصی سؤال مورد تحلیل قرار می‌دهد که خلاصه آن به صورت زیر است:

الف) تهدیدهای شبکه‌های اجتماعی مجازی غیربومی

برای بررسی متغیر فوق سؤالات زیر را مطرح شد:

۱	شبکه‌های اجتماعی مجازی در عین حال که ابزار مفیدی برای کسب اطلاعات هستند می‌توانند مخرب باشند.
۲	حضور در فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی و ارتباط با افراد مختلف و متفاوت باعث تغییرات فکری-ذهنی در افراد می‌شود.
۳	در شبکه‌های اجتماعی اخبار نادرستی از شرایط اجتماعی و سیاسی و اقتصادی کشور منتشر می‌شود.
۴	شبکه‌های اجتماعی می‌توانند باعث به چالش کشیدن ایدئولوژی تثبیت‌شده نظام سیاسی با تغییر نگرش مردم شوند.
۵	شبکه‌های اجتماعی باعث ایجاد اختلافات قومی و مذهبی می‌شوند.
۶	شبکه‌های اجتماعی باعث ترور فرهنگی شخصیت‌های سیاسی و امنیتی جامعه می‌شوند.
۷	شبکه‌های اجتماعی باعث انتشار تروجان‌ها، کرم‌ها و ویروس‌های دیگری برای کاربران هدف خود می‌شوند.

ب) تهدیدهای فرهنگی فضای مجازی

برای بررسی متغیر فوق سؤالات زیر را مطرح نمودیم:

۱	شبکه‌های اجتماعی باعث اشاعه فرهنگ غربی می‌شوند.
۲	شبکه‌های اجتماعی باعث ایجاد ترویج فرهنگ تهمت، افترا و دروغ‌پردازی می‌شوند.
۳	شبکه‌های اجتماعی باعث ایجاد شکاف بین مردم و دین می‌شوند.
۴	شبکه‌های اجتماعی باعث کاهش اعتماد مردم نسبت به حاکمیت شده و تصورات نادرست در مورد کارایی نظام حاکمیتی را رواج می‌دهد.
۵	حضور مستمر کاربران شبکه‌های اجتماعی باعث کاهش روابط عاطفی و کلامی در کانون خانواده می‌شود.
۶	فرهنگ‌سازی نادرست برآمده از شبکه‌های اجتماعی باعث افزایش سن ازدواج و افزایش ازدواج‌های سفید می‌شود.
۷	شبکه‌های اجتماعی با تبلیغ و جوسازی باعث افزایش خانواده‌های کم جمعیت با فرزندان کم و کاهش نرخ فرزندآوری می‌شود.

ج) لزوم ایجاد محتوای متناسب با فرهنگ اسلامی - ایرانی

برای بررسی متغیر فوق سؤالات زیر را مطرح نمودیم:

۱	برای مقابله با محتوای غربی شبکه‌های اجتماعی لازم است محتوای متناسب با فرهنگ اسلامی - ایرانی در شبکه‌های اجتماعی انتشار یابد.
۲	از طریق محتوای اصیل مبتنی بر فرهنگ غنی و آموزه‌های اسلامی، می‌توان باعث افزایش توجه جوانان (مخصوصاً بانوان) به مسئله حجاب و عفاف شد.
۳	با معرفی و انتشار اسطوره‌های مذهبی - ملی می‌توان از ذوب شدن جوانان در اسطوره‌ها و فرهنگ غرب جلوگیری کرد و سبک زندگی اسلامی - ایرانی را احیا نمود.
۴	با افزایش اطلاعات کاربران از طریق محتوای انتشار یافته در فضای مجازی می‌توان تا حد زیادی باعث افزایش رغبت جوانان به ازدواج و دوری از روابط خارج از چهارچوب اسلامی شد.
۵	با انتشار محتوای اصیل انقلابی و دفاع مقدس در فضای مجازی می‌توان باعث تقویت روحیه انقلابی‌گری در جوانان، برای نشر ارزش‌های انقلاب گردید.

د) لزوم ایجاد شبکه‌های اجتماعی بومی مبتنی بر فرهنگ اسلامی-ایرانی

برای بررسی متغیر فوق سؤالات زیر را مطرح نمودیم:

شبکه‌های اجتماعی بومی برای ارتقاء و نشر باورهای فرهنگی و اسلامی ما به صورت یک فرصت تلقی می‌شوند.	۱
صدور انقلاب اسلامی به عنوان یک ارزش و هدف غایی حکومت ج.ا.ایران از طریق شبکه‌های اجتماعی بومی می‌تواند مفید و عملی باشد.	۲
استفاده از شبکه‌های اجتماعی بومی باید باعث ایجاد دغدغه‌های مشترک اسلامی و فرهنگی برای ارتقای جایگاه فرهنگی و مذهبی کاربران شود.	۳
عضویت در شبکه‌های اجتماعی بومی باید باعث ایجاد حس اعتماد و اطمینان کاربران در زمینه لو رفتن اطلاعات شخصی‌شان باشد.	۴

۳-۴ تحلیل معادلات ساختاری

این روش به بررسی وجود یا نبود رابطه میان پرسش‌ها با سازه‌های پنهان سازنده آن‌ها و همچنین بررسی هرگونه ارتباط میان سازه‌ها باهم می‌پردازد. در واقع در این روش به ارزیابی تمام ارتباط‌هایی پرداخته خواهد شد که در مدل مفهومی به آن اشاره شده است.

۱-۳-۴ بررسی مناسب بودن داده‌ها برای مدل‌سازی معادلات

ساختاری

روش KMO در گذشته کاربرد بسیار زیادی داشته است و مقدار آن همواره بین ۰ و ۱ در نوسان است. در صورتی که KMO کمتر از ۰/۵ باشد داده‌ها برای تحلیل معادلات ساختاری مناسب نخواهد بود و اگر مقدار آن بین ۰/۵ تا ۰/۶۹ باشد داده‌ها متوسط بوده و اگر مقدار این شاخص، بزرگ‌تر از ۰/۷ باشد همبستگی‌های موجود در بین داده‌ها برای تحلیل معادلات ساختاری مناسب خواهند بود. روش بارتلت، یکی دیگر از روش‌های تشخیص مناسب بودن داده‌ها می‌باشد. برای اینکه یک مدل معادلات ساختاری، مفید و دارای معنا باشد لازم است متغیرها همبسته باشند. پس فرضیه آزمون بارتلت به این صورت تعریف می‌شود:

H_0 : داده‌ها ناهمبسته‌اند.

H₁: داده‌ها همبسته‌اند.

پس مطلوب آن است که فرض صفر رد شود. اگر فرض صفر رد نشود مطلوبیت تحلیل معادلات ساختاری زیر سؤال می‌رود و باید درباره انجام آن تجدیدنظر کرد.

جدول (۳) نتایج آزمون KMO و بارتلت در بررسی مناسب بودن داده‌ها برای تحلیل عاملی و مدل‌سازی معادلات

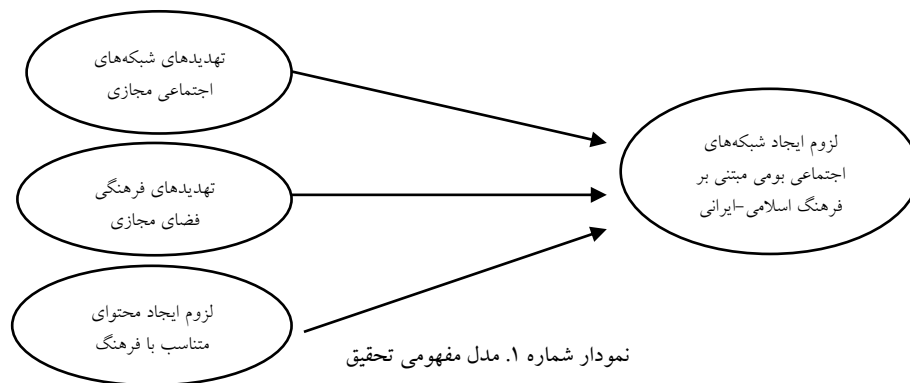
ساختاری

KMO	بارتلت	
	معناداری	آماره بارتلت
۰/۷۹۴	<۰/۰۰۱	۲۸۹۷/۸۲۰

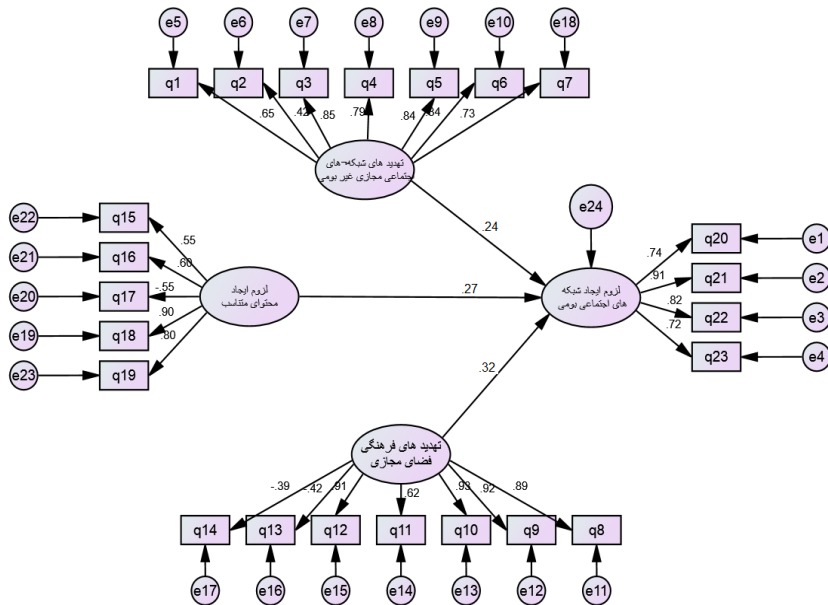
با توجه به نتایج به دست آمده از جدول شماره ۳، می‌توان نتیجه گرفت که حجم نمونه برای انجام معادلات ساختاری کافی است زیرا شاخص KMO دارای مقداری بالاتر از ۰,۷ (۰,۷۹۴) است. از طرفی سطح معنی داری آزمون بارتلت نظر به اینکه کمتر از ۰,۰۵ است، لذا فرض صفر ناهمبسته بودن داده‌ها رد می‌شود و می‌توان نتیجه گرفت که داده‌های پرسشنامه همبستگی لازم جهت اجرای معادلات ساختاری را دارند.

۲-۳-۴ مدل‌سازی معادلات ساختاری

با توجه به نتایج بیان شده شرایط لازم برای انجام معادلات ساختاری برقرار است. دیاگرام مدل مفهومی استفاده شده در نرم‌افزار AMOS به صورت نمودار شماره ۱ است.

در ادامه، مدل مفهومی با جزئیات بیشتر به صورت نمودار شماره ۲ نشان داده شده است.

نمودار شماره ۲. خروجی معادلات ساختاری مدل مفهومی تحقیق

در نمودار شماره ۲ هر شکل بیضی نمایان‌گر یک متغیر پنهان (سازه) می‌باشد که توسط پیکان‌های جهت‌دار رابطه علت و معلولی و جهت تغییرات بین آن‌ها نشان داده شده است. بدیهی است که متغیر واقع در انتهای پیکان بر روی متغیری که در مقابل نوک پیکان قرار گرفته تأثیرگذار است. همچنین برای هر متغیر پنهان چند سؤال تعریف شده است که عیناً از داده‌های پرسشنامه استخراج و با مستطیل نشان داده شده‌اند. میزان تأثیر و شدت علت و معلولی بین متغیرهای پنهان با یکدیگر و همچنین بین متغیرهای پنهان و سؤالات با اعدادی که روی پیکان‌ها نشان داده شده است، بیان گردیده است. برای مثال سؤال q_{13} به میزان ۹۱ درصد متغیر پنهان (تهدیدهای فرهنگی فضای مجازی) را تبیین می‌کند.

۳-۳-۴ برآورد ضرایب استاندارد شده در مدل معادلات ساختاری

در جدول شماره چهار، ضرایب اثر هر سؤال بر سازه خود و همچنین سازه‌ها بر یکدیگر و معناداری این اثرات ارائه شده است. ضریب بزرگ‌تر با توجه به استاندارد بودن آن به معنای اثر بیشتر آن است. انحراف معیار ارائه شده در این جدول مربوط به ضریب استاندارد نشده است. همچنین میزان تأثیر هر شاخص و معنی‌داری آن‌ها مشاهده می‌شود. به عنوان مثال لزوم ایجاد محتوای متناسب ۲۷ درصد لزوم ایجاد شبکه‌های اجتماعی بومی تأثیر مستقیم دارد و با توجه به مقدار سطح معنی‌داری آن ($0,05 < 0,02$) این رابطه معنی‌دار است. در ردیف دوم تأثیر تهدیدهای فرهنگی فضای مجازی روی لزوم ایجاد شبکه‌های اجتماعی بومی بررسی شده و نتایج نشان می‌دهد تأثیر آن معنی‌دار و ۲۴ درصد است، یعنی به ازای افزایش ۱ واحدی تهدیدهای فرهنگی فضای مجازی، لزوم ایجاد شبکه‌های اجتماعی بومی به میزان ۲۴ درصد افزایش می‌یابد. در ردیف سوم نیز رابطه تهدیدهای شبکه‌های اجتماعی غیربومی روی لزوم ایجاد شبکه‌های اجتماعی بومی مورد بررسی قرار گرفته است و نتایج نشان می‌دهد که رابطه آن با ضریب تأثیر ۳۲ درصد معنی‌دار است. یعنی به ازای افزایش ۱ واحدی تهدیدهای شبکه‌های اجتماعی غیربومی، لزوم ایجاد شبکه‌های اجتماعی بومی به میزان ۳۲ درصد افزایش می‌یابد.

جدول شماره (۴) برآورد ضرایب استاندارد شده در مدل معادلات ساختاری

			ضریب برآورد شده	انحراف معیار ضرایب	سطح معنی‌داری
لزوم ایجاد شبکه‌های اجتماعی بومی	<---	لزوم ایجاد محتوای متناسب	۰,۲۷۶	۰,۰۵۹	۰,۰۲
لزوم ایجاد شبکه‌های اجتماعی بومی	<---	تهدیدهای فرهنگی فضای مجازی	۰,۲۴۳	۰,۱۰۸	۰,۰۰۶

لزوم ایجاد شبکه‌های اجتماعی بومی	<---	تهدیدهای شبکه‌های اجتماعی غیربومی	۰,۳۲۹	۰,۰۶۳	۰,۰۰۵
Q20	<---	لزوم ایجاد شبکه‌های اجتماعی بومی	۱		
Q21	<---	لزوم ایجاد شبکه‌های اجتماعی بومی	۱,۱۱۱	۰,۰۹۶	***
Q22	<---	لزوم ایجاد شبکه‌های اجتماعی بومی	۰,۹۷۲	۰,۰۹	***
Q23	<---	لزوم ایجاد شبکه‌های اجتماعی بومی	۰,۷۹۸	۰,۰۸۵	***
Q1	<---	تهدیدهای شبکه‌های اجتماعی غیربومی	۱		
Q2	<---	تهدیدهای شبکه‌های اجتماعی غیربومی	۰,۶۵۶	۰,۱۲۸	***
Q3	<---	تهدیدهای شبکه‌های اجتماعی غیربومی	۱,۳۱۱	۰,۱۳۸	***
Q4	<---	تهدیدهای شبکه‌های اجتماعی غیربومی	۱,۲۸۷	۰,۱۴۴	***
Q5	<---	تهدیدهای شبکه‌های اجتماعی غیربومی	۱,۴۹۶	۰,۱۵۹	***
Q6	<---	تهدیدهای شبکه‌های اجتماعی غیربومی	۰,۵۶۹	۰,۱۳۴	***
Q8	<---	لزوم ایجاد محتوای متناسب	۱		
Q9	<---	لزوم ایجاد محتوای متناسب	۰,۹۷۸	۰,۰۵	***
Q10	<---	لزوم ایجاد محتوای متناسب	۱,۰۲۱	۰,۰۵۰۱	***
Q11	<---	لزوم ایجاد محتوای متناسب	۰,۷۲۶	۰,۰۷۵	***
Q12	<---	لزوم ایجاد محتوای متناسب	۰,۹۸۱	۰,۰۵۳	***

q13	<---	لزوم ایجاد محتوای متناسب	-۰,۴۲۵	۰,۰۷۲	***
q14	<---	لزوم ایجاد محتوای متناسب	-۰,۴۳۹	۰,۰۸۲	***
q7	<---	تهدیدهای فرهنگی فضای مجازی	۱,۲۱۹	۰,۱۴۴	***
q18	<---	تهدیدهای فرهنگی فضای مجازی	۱		
q17	<---	تهدیدهای فرهنگی فضای مجازی	-۰,۶۴۱	۰,۰۸۶	***
q16	<---	تهدیدهای فرهنگی فضای مجازی	۰,۶۴۸	۰,۰۷۷	***
q15	<---	تهدیدهای فرهنگی فضای مجازی	۰,۵۶۴	۰,۰۷۵	***
q19	<---	تهدیدهای فرهنگی فضای مجازی	۰,۷۴۵	۰,۰۶۴	***

۴-۴ شاخص‌های برازش مدل

جدول شماره (۵) شاخص نیکویی برازش مدل مفهومی

۰,۷۸۳	GFI
۳,۱۰۳	$\frac{\text{CMIN}}{df}$
۰,۰۳۸	RMSEA

جدول شماره ۵ نیز مقداری کمتر از ۰/۰۵ گرفته است که باز مقداری مناسب و قابل قبول است. ولی شاخص **GFI** برابر ۰/۷۸۳ است که می‌بایست بزرگ‌تر از ۰/۹۰ باشد پس با اندکی چشم‌پوشی به مناسب بودن این شاخص رأی داده می‌شود. بر اساس نتیجه تحلیل‌های

به دست آمده می توان گفت مدل مفهومی ارائه شده درست و قابل قبول بوده و توانایی تحلیل مسئله مورد بررسی که شناسایی تهدیدهای شبکه های اجتماعی در حوزه فرهنگ و لزوم ایجاد شبکه های اجتماعی بومی است را دارا می باشد. لذا می توان مدل نهایی را به صورت مدل خطی زیر بیان کرد:

$$Y_i = \beta_1 X_{i1} + \beta_2 X_{i2} + \beta_3 X_{i3} + \varepsilon_i$$

که در آن:

Y_i نشان دهنده متغیر پنهان لزوم ایجاد شبکه های اجتماعی بومی مبتنی بر فرهنگ اسلامی -

ایرانی

X_1 نشان دهنده متغیر پنهان تهدیدهای شبکه های اجتماعی مجازی غیربومی

X_2 نشان دهنده متغیر پنهان تهدیدهای فرهنگی فضای مجازی

X_3 نشان دهنده متغیر پنهان لزوم ایجاد محتوای متناسب با فرهنگ اسلامی - ایرانی

و ε_i نشان دهنده خطایی است که هنگام تبیین متغیر Y توسط متغیرهای X ، رخ می دهد.

پس می توان نوشت:

لزوم ایجاد شبکه های اجتماعی بومی مبتنی بر فرهنگ اسلامی - ایرانی =

(۲۴، ۳۰) تهدیدهای شبکه های اجتماعی مجازی غیربومی) +

(۳۲، ۳۰) تهدیدهای فرهنگی فضای مجازی) +

(۲۷، ۳۰) لزوم ایجاد محتوای متناسب با فرهنگ اسلامی - ایرانی).

در انتها، از مدل ایجاد شده می توان نتیجه گرفت که ایجاد شبکه های اجتماعی بومی به اندازه

۲۴ درصد وابسته به تهدیدهایی است که از طریق شبکه های اجتماعی غیربومی انتشار می یابند.

همچنین به میزان ۳۲ درصد وابسته به تهدیدهایی است که در فضای مجازی حوزه فرهنگ

جامعه را هدف قرار داده اند و در آخر می توان گفت که به میزان ۲۷ درصد وابسته به لزوم

ایجاد و انتشار محتوای متناسب با فرهنگ اسلامی - ایرانی در بستر شبکه های اجتماعی و فضای

مجازی، می باشد.

۵. نتیجه‌گیری

در مقام نتیجه‌گیری باید گفت تهدیدهای امنیت ملی به تهدیدهای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، نظامی، محیط زیستی، سایبری و فناوری‌گونه قابل تقسیم که ذات همه آن‌ها ایجاد خلل و مشکل و حتی فروپاشی در سرزمین، جمعیت و نظام سیاسی است. این در حالی است که اینترنت و بستر اطلاعاتی نیز بخشی از زندگی مدرن امروزه بشر شده است و شیوع و گسترش رسانه‌های اجتماعی دیجیتال بین مردم جدا از نوع ساختار اطلاعاتی و اهداف کاری، نقش‌هایی را ایفا می‌کنند. باید پذیرفت شبکه‌های اجتماعی یک فناوری است و هر فناوری نیز همانند یک چاقوی دودم عمل می‌کند که هم می‌برد و هم می‌تواند شفا بدهد. باید متذکر شد که ظرفیت و پتانسیل شبکه‌های اجتماعی این را نشان داده و می‌دهد که دولت‌ها برای بهره‌گیری از این فرصت و کاربردهای آن در راستای امنیت ملی خود سرمایه‌گذاری می‌کنند که عموماً به صورت غیرمستقیم است؛ بنابراین تقویت کردن جاسوسی رسانه‌های اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی (SOCMINT) یکی از پراهمیت‌ترین قابلیت‌ها در موضوع ایجاد امنیت ملی است. علاوه بر (SOCMIT) در صورت وجود واحدهای ارتباطات راهبردی امنیت ملی، می‌توان از رسانه‌های اجتماعی برای انتشار اطلاعات مفید امنیت ملی و مقابله با بحث‌های تبلیغاتی دشمن نیز استفاده کرد. به صورت قابل توجه، امنیت ملی در نهایت بیشتر یا کمتر از یک نبرد اندیشه‌ها و ایده‌ها نیست. (Yin, et al, 2012) علاوه بر این شبکه‌های اجتماعی می‌توانند به عنوان ابزاری برای بالا بردن آگاهی و برقراری ارتباط در شرایط اضطراری و یا حتی در ردیابی جنایتکاران و تروریست‌ها استفاده شوند. ایجاد شبکه‌های ارتباطی امن داخلی، یکی از دغدغه‌های حاکمیت در بخش صنعت فناوری اطلاعات در تمامی کشورهاست. ارائه خدمات مناسب و امن مانند ایمیل ملی، موتور جستجوی ملی، خدمات و سرویس‌های الکترونیک بر روی چنین شبکه‌هایی تحول عظیمی را در این صنعت در ابعاد اقتصاد ملی، امور دفاعی و نظامی و غیره به دنبال خواهد داشت. (ترابی، ۱۳۸۹)

این تحقیق ما فرصت‌ها و تهدیدهای شبکه‌های اجتماعی را برشمرد و با مدل کردن مسئله به این نتیجه رسید که لزوم ایجاد شبکه‌های بومی متناسب با فرهنگ جامعه که پاسدار فرهنگ و هویت اسلامی-ایرانی باشد؛ اجتناب‌ناپذیر است. از طرفی این شبکه‌های بومی ایجادشده باید متناسب با ذائقه کاربران داخلی نیز باشند و توانایی ایجاد احساس امنیت خاطر را برای کاربران از جهت ایمن بودن خطوط ارتباطی و محرمانه ماندن مکالمات را داشته باشد. در حال حاضر تعداد زیادی شبکه اجتماعی در کشور فعال هستند که متأسفانه توانایی رقابت با نسخه‌های خارجی از قبیل توئیتر و فیس‌بوک و حتی اینستاگرام و تلگرام را ندارند. اگر بخواهیم دلیل عدم موفقیت شبکه‌های اجتماعی داخلی را کالبدشکافی کنیم می‌توانیم موارد زیر را برشماریم.

۱- کاربران نسبت به محرمانه ماندن گفتگوهای خود در بستر این شبکه‌ها اطمینان کافی را ندارند.

۲- شبکه‌های اجتماعی بومی قابلیت‌های شبکه‌های اجتماعی غیربومی را از نظر امنیت، کیفیت و سرعت فراهم نکرده‌اند.

۳- تبلیغات منفی که از جانب شبکه‌های اجتماعی غیربومی انتشار می‌یابد کاربران را برای استفاده از شبکه‌های بومی دلسرد می‌کند.

البته موارد دیگری را نیز می‌توان به این گزینه‌ها اضافه کرد از جمله اینکه متأسفانه در شبکه‌های بومی نوآوری صورت نگرفته است. برای نمونه وقتی به موفقیت شبکه‌های کائو تاک و وی‌چت در کشورهای کره و چین نگاه شود، ملاحظه می‌نمائیم که شبکه‌های بومی ما یارای رقابت با آن‌ها را از نظر اینترفیس، زیبایی و امکانات ندارند. طبق یافته‌های پژوهش ثابت شد که ایجاد شبکه‌های اجتماعی بومی به‌اندازه ۲۴ درصد وابسته به تهدیدهایی است که از طریق شبکه‌های اجتماعی غیربومی انتشار می‌یابند. همچنین به میزان ۳۲ درصد وابسته به تهدیدهایی است که در فضای مجازی حوزه فرهنگ جامعه را هدف قرار داده‌اند و در آخر می‌توان گفت که به میزان ۲۷ درصد وابسته به لزوم ایجاد و انتشار محتوای متناسب با فرهنگ اسلامی-ایرانی در بستر شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی، می‌باشد. از داده‌های به‌دست‌آمده می‌توان

استدلال نمود که از نظر جامعه آماری استفاده شده در پژوهش که همان دانش‌آموختگان مقاطع عالی دانشگاه‌های تهران هستند، فاصله گرفتن از درون‌مایه فرهنگی و مذهبی غالب در کشور ما از دلایل اصلی لزوم ایجاد یک شبکه اجتماعی بومی است. با توجه به این مورد باید گفت که از نظر دانشگاهیان و کاربران فضای مجازی دغدغه‌های فرهنگی از اهمیت شایانی برخوردارند و آثار این از خودبیگانگی فرهنگی که از جانب شبکه‌های غیربومی در حال انتشار در جامعه است، مشهود است. متأسفانه دشمنان اسلام و انقلاب به بهترین شیوه از ضعف نبود شبکه‌های بومی مناسب بر ضد فرهنگ و اعتقاد مردم که مهم‌ترین سرمایه جامعه است، استفاده می‌کنند و ما هر روز شاهد فاصله گرفتن بیشتر بین نسل جدید با نسل‌های پیشین چه از نظر فرهنگ و چه از نظر اعتقاد و حتی از منظر طرز نگرش به جهان و خلقت، هستیم. نظام سلطه برای نابود نمودن هویت اسلامی-ایرانی خود را بی‌نیاز از جنگ مستقیم می‌بینند و ساده‌ترین راه را برای از بین بردن روحیه انقلابی در بین نسل جدید کشور انتخاب کرده‌اند که همانا انتشار و ایجاد محتوا و انگیزه‌های متضاد با الگوها و قوانین فرهنگی ما است. با توجه به نتایج به‌دست‌آمده از پژوهش و همچنین معرفی مثال‌هایی از موفقیت کشورهای گوناگون در ایجاد شبکه‌های بومی (کاکائو و وی‌چت) می‌توان گفت که زمینه برای ایجاد شبکه اجتماعی بومی کاربرپسند و به‌روز که توانایی جذب اکثر کاربران داخلی را داشته باشد؛ وجود دارد. برای رسیدن به این موفقیت راهکارهای زیر پیشنهاد می‌شود:

۱- ایجاد کارگروه‌های متخصص شامل خبرگان سیاسی و اجتماعی و فرهنگی برای آسیب‌شناسی شبکه‌های بومی با هدف ایجاد شبکه‌های درخور و مناسب ارزش‌های دینی و ملی ما در داخل کشور امری مهم و حیاتی است.

۲- سرمایه‌گذاری برای ایجاد شبکه‌های اجتماعی بومی هم‌سطح با شبکه‌های اجتماعی بزرگ نظیر فیس‌بوک، باید در اولویت شورای عالی فضای مجازی باشد.

۳- دولت باید به‌صورت فعال، پشتیبانی مالی و فنی از شبکه‌های بومی نوپا برای ارتقاء کیفیت آن‌ها به عمل آورد.

- ۴- با متصل کردن شبکه‌های بومی به سامانه‌های بانکداری و امکان خرید از طریق این شبکه‌ها همچنین اضافه کردن بازی‌های مناسب با سلیقه کاربران و امکان رقابت آنلاینی در بازی‌ها؛ باعث جذب کاربران داخلی خواهد شد.
- ۵- با امکان اتصال شبکه‌های بومی به نظام‌های خدماتی نظیر پست و سامانه‌های استعلام جرایم و ... می‌تواند در جذب کاربران تا حد بسیار زیادی مؤثر باشد.
- ۶- امکان لینک کردن شبکه‌های بومی روی اپلیکیشن‌های یکدیگر و سوییچ بین آن‌ها باعث راحتی کاربر در استفاده از شبکه و سرویس موردنظر خواهد بود و فرصت افزایش کاربران را افزایش خواهد داد.
- ۷- بر اساس تدابیر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) باید نگرانی کاربران در زمینه نامحرمانه بودن و شنود برطرف شود و این امکان فراهم باشد که کاربران بتوانند به صورت ۱۰۰ درصد رمزنگاری شده و در امنیت کامل باهم به گفتگو و بیان اعتقادات بپردازند.
- ۸- می‌توان با کاهش هزینه‌های اینترنت برای شبکه‌های بومی شانس رقابت آن‌ها در مقابل شبکه‌های غیربومی را به نحو چشم‌گیری افزایش داد.
- ۹- فعالیت مسئولین و سیاستمداران کشور در شبکه‌های بومی به جای شبکه‌های خارجی باعث افزایش جذابیت این شبکه‌ها در بین کاربران دیگر خواهد شد.
- ۱۰- لزوم توسعه (بسترها) پلتفرم‌های داخلی شبکه‌های پیام‌رسان و اعطای وام بدون کارمزد و همچنین اعطای حداکثری پهنای باند برای شبکه‌های پیام‌رسان داخلی نوپا
- ۱۱- استفاده از ظرفیت ussdهای داخلی برای طراحی شبکه‌های پیام‌رسان و شبکه‌های اجتماعی به دلیل کارایی بسیار زیاد در زمینه تراکنش‌های مالی، خرید شارژ و پرداخت قبوض و اضافه کردن این امکانات مهم به شبکه‌های پیام‌رسان خود
- ۱۲- الگو قرار دادن تجربه موفق تبلیغات محصولات نرم‌افزاری مانند رویکا و استفاده ظرفیت صدا و سیما و افراد مشهور جهت تبلیغ شبکه اجتماعی و کمک به اعتمادپذیری بیشتر این شبکه‌ها.

۱۳- استفاده از توانمندی‌های ارگان‌هایی مانند شهرداری‌ها و شرکت‌های تبلیغاتی بزرگ جهت تبلیغات میدانی و معرفی کامل شبکه‌های اجتماعی و پیام‌رسان داخلی و بومی در این تبلیغات.

۱۴- تهیه برنامه‌های تلویزیونی به‌خصوص مستندهای قابل اتکا در رابطه با معرفی شبکه‌های اجتماعی و پیام‌رسان خارجی و نمایان‌سازی ماهیت و اهداف نامشروع این شبکه‌ها (در زمینه ارز دیجیتال تلگرام جای خالی این برنامه‌های روشنگرانه بسیار خالی بود).

۱۵- معرفی پیام‌رسان‌های تخصصی در هر حوزه و ایجاد حس اعتماد کاربران به شبکه‌های اجتماعی و پیام‌رسان بومی که به‌مرور باعث اعتماد به یک یا چند شبکه‌های اجتماعی و پیام‌رسان بزرگ و عمومی بومی می‌گردد.

منابع

احمدپور، سید داوود و قادرزاده، داریوش (۱۳۸۹)، واکاوی نقش اینترنت و رسانه‌های اجتماعی جدید در تحولات منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا (اطلاع‌رسانی، سازمان‌دهی و گسترش سریع تحولات)، فصل‌نامه روابط خارجی.

بشارتی، نگین (۱۳۹۰)، بررسی رابطه بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر اعتیاد به اینترنت و افسردگی در دانشجویان دانشگاه پیام نور شهر اصفهان، مجله تحقیقات علوم رفتاری.

ترابی، محمد (۱۳۸۹) ساختار نظام بین‌المللی و امنیت ملی با تکیه بر کشورهای جهان سوم، فصلنامه علمی پژوهشی علوم سیاسی، شماره ۹، قم دانشگاه باقرالعلوم (ع).

ساروخانی، خلیل‌اله (۱۳۹۱)، اینترنت، جنبش‌های اجتماعی جدید و بسیج اعتراض‌ها (بررسی نظری و مصداقی چند جنبش اجتماعی)، فصل‌نامه پژوهش‌های ارتباطی.

عدلی‌پور، رضا (۱۳۹۱)، بررسی تأثیرات و پیامدهای شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت اجتماعی جوانان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علامه طباطبایی، ۸۸-۸۹.

قاسم‌زاده، مرتضی (۱۳۹۰)، نقش شبکه‌های اجتماعی در تحولات منطقه‌ای و بین‌المللی، پرتال سیاست ما، دیپلماسی عمومی و رسانه‌ای.

کیا، علی اصغر و نوری مرادآبادی، یونس (۱۳۹۱)، عوامل مرتبط با گرایش دانشجویان به شبکه اجتماعی "فیس بوک" (بررسی تطبیقی دانشجویان ایران و آمریکا)، مطالعات فرهنگ-ارتباطات؛ ۱۸۱-۲۱۲.

مهدی زاده، خداداد و عنبرین، محمدرضا (۱۳۸۸)، نقش و جایگاه شبکه ملی اطلاعات در امنیت سامانه های C4I، هشتمین کنفرانس ملی فرماندهی و کنترل ایران، تهران، دانشگاه هوایی شهید ستاری.

Ackland R.,(2012) 'Social Media and National Security', ASPI Strategic Policy Form, 2012, p3

Butler, S., Diskin, D., Howes, N., & Jordan, K. (1996). Architectural design of a common operating environment. IEEE Software, 13(6), 57-65.

Bertot, J. C., Jaeger, P. T., & Hansen, D. (2012). The impact of polices on government social media usage: Issues, challenges, and recommendations. Government information quarterly, 29(1), 30-40.

Gianchandani Erwin,(2011) 'DARPA: Learning Warfare from Social Media', the Computing Community Consortium, 2011

Montagnese A.,(2011) 'Impact Of Social Media On National Security', Research Paper 2011 STEPI –AE-U-3, Centro Militare di Strategic, 2011, p1

Safranek, R. (2012). The emerging role of social media in political and regime change. ProQuest Discovery Guides.

Ungerer C.,(2012) 'Social media and national security', ASPI Strategic Policy Form, 2012, p1

Weimann G.,(2011) 'Al Qaeda Has Sent You A Friend Request', Terrorists Using Online Social Networking, 2011, p5

Yin, J., Lampert, A., Cameron, M., Robinson, B., & Power, R. (2012). Using social media to enhance emergency situation awareness. IEEE Intelligent Systems, 27(6), 52-59.

